

LITERATŪROS ISTORIJOS ETIKA

Birutė Meržvinskaitė

Vilniaus universiteto Literatūros istorijos ir teorijos katedra

Šiuo straipsniu mėginama pratęsti prieš keletą metų Lietuvoje užsimezgsią diskusiją apie literatūros istorijos rašymo metodologines aktualijas bei atsinaujinimo galimybes, kurios buvo svarstomos keturiuose 2003–2004 metais Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto organizuotose konferencijose. Konferencijų medžiaga spausdinama dviejose „Senosios Lietuvos literatūros“ knygos: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai* (2004) ir *Istorijos rašymo horizontai* (2005). Knygose spausdinamus straipsnius vienija akivaizdus siekis teigiamai atsakyti į D. Perkinso knygos pavadinime keliamą klausimą *ar įmanoma literatūros istorija*, taip pat pabrėžiama būtinybė ją permąstyti remiantis tiek Lietuvoje, tiek svetur vykusią literatūrologinių polemikų rezultatais. Teorinių problemų gvildenimu minėtose knygos išsiskiria A. Jurgutienės, S. Narbuto, estų tyrinėtojų A. Pilvo, A. Mihkelev, M. Grišakovos straipsniai, analizuojantys hermeneutinio istorizmo sampratą, globalizmo įtaką nacionalinės literatūros rašymui, literatūrinio kanono formavimosi aplinkybes, literatūros istorijos ir intertekstualumo sąveiką, literatūros istorijos ir literatūros diskursų suartėjimą. Naujausių tyrinėjimų, literatūros istorijos kaip akademinio žanro alternatyvų apžvalga pateikiama J. Sprindytės ir L. Jakonytės pranešime *Writing Literary History: An Overview of Debates*. Pranešime nurodomi ir keletas modeliuojančių

šiuolaikinės literatūros istorijos rašymą parametrų: 1) literatūros ir literatūriškumo samprata, subjekto vaidmuo; 2) linijinio, integralaus, diachroninio ar sinchroninio faktų dėstymo ir analizės būdo pasirinkimas; 3) teorinių bei metodologinių prielaidų sąmoningumas; 4) auditorijos arba adresato, kuriam skiriama literatūros istorija, faktorius; 5) būtinybė atsižvelgti į kintančią literatūrinių ir, apskritai, kultūrinių tekstų specifiką, lemiančią naujų literatūros istorijos konstravimo būdų atsiradimą transformuojant tradicinę, iš romantikų paveldėtą istorijos koncepciją (Sprindytė, Jakonytė 2005, 83).

Nors *Istorijos rašymo horizontų* pratarmėje konstatuojama, jog „intensyvių metodologinių diskusijų metas jau tarsi yra pasibaigęs ir dabar svarbu pereiti prie praktinio literatūros istoriografijos atnaujinimo“ (Jurgutienė, Narbutas 2005, 8), norėtusi atkreipti dėmesį į dar vieną problemos aspektą – etikos ir estetikos sąveiką literatūriniame ir istoriniame-teoriniame diskursuose, gyvai svarstyta XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais Vakarų mokslininkų diskusijose. Literatūros istorija kaip disciplina neišvengiamai susijusi su autorių ir kūrinių sąrašo sudarymu, esminių ir neesminių faktų atranka sukurtoje sistemoje ir savo pasirinktų autorių ir kūrinių supratimo pranešimu kitiems. Šie trys – kontrolės, įpareigojimo ir išpareigoji-

mo – aspektai numano elementaraus moralinio kodo *gerai/blogai* galiojimą. Atranką, kuria remiasi tiek literatūros dėstyimas, tiek literatūros rinka, lemia istoriko vertybinės nuostatos, priklausančios taip pat nuo susiklosčiusios vertinimų sistemos, dažnai jungiančios skirtingus požiūrius. Gerai vertinama kanonizuota literatūra, be to, ji laikoma elitine; kritiškai arba atlaidžiai – nepatekusi į programinius sąrašus, masinė arba trivialioji literatūra. Greta vertinimų *gerai/blogai*, *elitinis/masinis* ne mažiau svarbūs *centro ir periferijos* santykiai. Jie pasireiškia ne tik vienoje konkrečioje literatūroje, bet ir pasaulinės literatūros istorijoje, kai kalbama apie mažų ir didelių, nepriklausomų ir kolonijinių tautų literatūras. Įdomu ir tai, kad šių klasifikacijų, kanonų įsteigimas akademinėse institucijose suprantamas kaip natūralus dalykas, padedantis puoselėti kultūros atmintį, 20 a. pabaigos Vakarų literatūros moksle buvo lydimas kanonų karų ir pasipriešinimo literatūros teorijai kaip diskursui, bandančiam suvokti ar nustatyti žaidimo taisykles.

Straipsnyje etika suprantama kaip teorinių nuostatų visuma, kuri, tikrinama praktikoje, apibrėžia tyrinėtojo santykį su aptariamais dalykais ir pasireiškia savitu kalbėjimo būdu. Be abejonės, toli gražu ne visas semantinis etikos laukas pavaldus estetikai. Mėgindami atsakyti į klausimą, kaip etinės nuostatos gali būti įskaitomos literatūros proceso aprašyme, pasitelksime Birutės Masionienės knygą *Baltijos tautos: Kultūros istorijos metmenys* (1996). Tituliniame lape nurodytas veikalo žanras – „mokymo knyga“ – implikuoja didaktinį pritaikymo momentą.

Vienas pirmųjų knygos recenzentų istorikas Saulius Pivoras, nusistebėjęs autorės drąsa rašyti apie tarptautinius kultūros reiškinius, teigė *Baltijos tautas* esant „labiau kultūrinės ir regioninės propagandos, o ne akademinės analizės pobūdžio knyga“, kurioje, kritiko nuomone, do-

minuoja „lakios, pabiros, chaotiškos eseistinės mintys“ (Pivoras 1996, 609). Mus domins, kaip literatūros istorikei, rašytojai ir vertėjai būdingas *menas gražiai mąstyti*, kuri estetikos pradininkas Baumgartenas laikė esmine naujos disciplinos savybe, pagrįsta analogija su klasikinės retorikos kaip *meno gerai kalbėti* apibrėžimu, *Baltijos tautose* tampa etinio santykio su kultūros istorija ir pasauliu išraiška. Pratarinėje „nevadovėliška, įstabiai raiškų“ knygos veidą pabrėžia literatūrologė Audronė Žentelytė. Jos nuomone, knyga yra „puikus integracinio faktų pateikimo pavyzdys. Žmogaus būtis įaudžiama į gamtą, iš jos tarsi išauginama architektūra, o pastarojoje ieškoma istorijos pėdsakų; gamtinė ir istorinė tautų būtis vis kitaip veriasi literatūros, dailės ir muzikos kūriniuose; taip įvairaus pobūdžio duomenys, papildydami vienas kitą, kuria iškalbingą krašto, pagaliau ir viso Baltijos šiaurietinio regiono vaizdą“ (Žentelytė 1996, 6). Viktorija Daujotytė svarbiausia integruojančia galia, leidusia *Baltijos tautose* išvengti atskirai mokslo sričiai būdingo uždaro bei sukurti vientiso žmogaus pasaulio vaizdą, laiko autorės asmenybe, autentišką patirtį ir tikėjimą kultūrinio darbo prasmingumu (Daujotytė 1997).

Etikos ir estetikos bei šioms disciplinoms priklausančių moralės ir meno santykių problema turi senas tradicijas, siekiančias Platono mintį apie gėrio ir grožio tapatumą demiurgo sukurtame tobulame pasaulyje. Vokiečių kultūrologas Niklas Luhmannas knygoje „Visuomenės mokslas“ (*Die Wissenschaft der Gesellschaft*, 1990) yra pastebėjęs, jog nuo knygų spausdinimo pradžios dėmesys etikai skirtinguose kontekstuose sustiprėja kiekvieno šimtmečio pabaigoje. Naujas grožio ir gėrio sąveikos apmąstymo etapas prasideda 18 a. antroje pusėje susiformavus savarankiškomis etikos ir estetikos disciplinoms, kai suvokusi save teorine moralės refleksija, kuri pati vengia moralinio vertini-

mo, etika tampa atvira estetiniam literatūros kodui. Literatūra priešinasi moralinių vertinimų sureikšminimui, priskirdama jiems antraeilį, išvestinį vaidmenį, pabrėždama savo specifiką. Patekę į vaizduotės ir fikcijos lauką etiniai vertinimai tampa prieštaringi.

Gvildenant etikos ir estetikos santykio problemą šiandien dažniausiai kalbėjimo išeities tašku pasirenkama Kanto filosofija. Kantas, iškėlęs meno savarankiškumo idėją moralės, praktinio tikslo ir teorinės sąvokos atžvilgiu, „Sprendimo galios kritikoje“ apibrėžė estetinį sprendimą kaip pažinimo, vaizduotės ir suvokimo laisvą žaidimą. Žaidimas vadinamas laisvu todėl, kad neribojamas konkrečios pažintinės sąvokos ar dėsnių, neredukuojamas į pažinimą. Tai nereiškia, kad estetinis žaidimas nepaiso jokių taisyklių: beribė vaizduotės laisvė susiduria su suvokimui būdingu dėsningumu kaip teisėtumo siekiu. Atsirandantis iš priešingų galių sandūros estetinis sprendimas negali būti formuluojamas nei kaip sprendinys apie moralumą, nei kaip sprendinys vien apie juslinį malonumą. Jo pobūdį Kantas nusako harmonijos, vieningos veiklos, pritarimo ir susitarimo sąvokomis.

Nepaisant griežto sprendimo formų atskyrimo Kanto svarstymuose akivaizdi pastanga nurodyti estetinės ir moralinės sferų sąsajas. Mene randa atgarsį ir pavidalą moralinės idėjos, o 59-ajame „Sprendimo galios kritikos“ paragrafe estetinio sprendimo visuotinumą tiesiogiai grindžiamas jo saitais su moralumu. Kanto manymu, grožis tik tada susilaukia visuotinio pritarimo, kai jis simbolizuoja moralinį gėrį. Grožio simboliškumas suprantamas kaip „netiesioginis pavaidavimas“ arba moralinio gėrio analogija, tai yra, Kantas iš pradžių kalba apie formas, bet ne turinio sutapimą. Gėriu ir grožiu žavimasi be tarpšakai, nesaistant su praktiniais interesais, abi idėjos vienodai galioja visiems ir abiejų pagrin-

dinė savybė yra laisvė. Prasminė, su turinio kategorija susijusi gėrio ir grožio analogija įmanoma tik manant, jog mūsų veiksmus nulemia moralinis dėsnis, kategorinis imperatyvas.

Kanto filosofinio racionalumo sistemoje paradoksali estetinio ir etinio sprendimų sąveika bei meno savarankiškumo idėja siejama su proto koncepcija. „Sprendimo galios kritikoje“ sujungiant teorinį, moralinį ir estetinį proto aspektus tarpininkauja estetinis žaidimas. Svarstymuose vadovaujamas logika: kad būtų galima suvienyti skirtingas mąstymo sritis, iš pradžių reikia jas atskirti (Früchtl 1998, 17–18). Antra vertus, meno autonomija grindžiama proto autonomija kasdienių poreikių atžvilgiu. Genijus kuria, vedamas gamtos, nesivaikydamas naudos, nesitaikydamas prie taisyklių, sukuria kažką iki tol neregėtą. Jo kūriniai leidžia skaitytojui „neapsakomai daug primąstyti“, todėl, nors ir nesiekdamas moralinių, praktinių ar kitokių tikslų, tikras menininkas juos pasiekia. Kitaip tariant, Kanto filosofijoje estetinės autonomijos idėja, apimanti „nesuinteresuoto malonumo“ ir „betikslinio tikslingumo“ figūras, atliepia moralinės autonomijos idėją, kurią apmąstant pasitelkiamos sielos nemirtingumo bei Dievo buvimo idėjos.

Pažvelgus į tolesnę meno autonomijos idėjos raidą nesunku pastebėti, kad etinės ir estetinės argumentavimo formos neretai atsiskiria. Hegeliui meno autonomija galėjo reikšti religinės meno misijos ir paties meno pabaigą, o Friedrichui Schlegeliui – naujos universalios poezijos pradžia. Apie etinio ir estetinio pradų dialektiką prabilta Schillerio „Laiškuose apie estetinį žmogaus ugdymą“. Vietoj religijos kaip vieni-janti galia turįs suaktyvėti menas. Estetinis auklėjimas pajėgsias sugrąžinti žmogui prarastą vienišumą, suteikti bendruomenei harmoniją: „Vidur grėsmingo jėgos pasaulio ir vidur švento įstatymų pasaulio estetinis potraukis kurti gim-

do dar trečią – linksmą žaidimo ir regimybės pasaulį, kuriame jis nuima nuo žmogaus bet kokių aplinkybių pančius ir išvaduoja jį nuo bet kokios – ir fizinės, ir moralinės – prievartos“ (Schiller 1999, 149). Dėl visuomenės modernėjimo suskilusiai prigimties ir abstrakčių moralės principų visuotinybei menas suteikia „draugišką pobūdį“, nes jis sukelia „tarpinę nuotaiką, kurioje siela nei fiziniu, nei moraliniu požiūriu nėra spiriama būtinybės, bet vis dėlto ir vienaip, ir antraip esti veikli“ (ten pat, 108).

Meno autonomija suprantama ontologiškai. Viena vertus, manoma, jog menas pranoksta filisterių visuomenę, padeda apsiginti nuo pasaulinės istorijos chaoso ir žiaurumo, kita vertus, menas tampa priemone reintegruotis į visuomenę neišsižadant savitumo. Beveik du šimtus metų iš meno buvo tikimasi, kad jis sutaikys žmogų su gamta ir prigimtimi, išsaugos šventumą, aristokratinės vertybes, išreikš autentišką patirtį, atvers nesąmonybės gelmes. Ontologinę meno pirmenybę pripažįsta žymiausieji XIX–XX a. pirmos pusės filosofai. Menas išlaisvinamas nuo išorinių ryšių pabrėžiant jo slėpinę esmę ir gydančią galią. Jis skelbiamas tiesos erdve, istorijos pradžia, žmogiškojo kūrybingumo pavyzdžiu, tautinio atgimimo, pasaulio tobulėjimo garantu. Ekstremalia estetinė utopijos stadija tapo avangardistiniai XX a. pradžios sąjūdžiai, neskyrę radikalių meninių eksperimentų nuo socialinių perversmų.

Meno sureikšminimas filosofijoje ir estetinėse teorijose virto jo saviDestrukcija, paradoksaliu absoliučiu menos suverenumu įrodymu. Išganytojiškų privilegijų suteikimas gali būti suprantamas ir kaip etinė, metafizinė ir politinė menos infliacija, nustelbianti jo estetinę funkciją, todėl jau 20 a. pradžioj prabilta apie būtinybę apibrėžti meninės veiklos specifika ir ribas. Literatūros teorijoje etinių, taip pat filosofinių, psichologinių, sociologinių kategorijų demonstratyviai ven-

giama rusų formalizme, Prahos struktūralizme, anglų-amerikiečių Naujojoje kritikoje. Pirmiausia formalistai, manydami, jog disciplinuoti literatūros studijas galima tik sutelkus dėmesį į vidinius literatūros dėsningumus, sukūrė imanentinę literatūros evoliucijos modelį, tradicijos sąvoką pakeitė sistemos ir funkcijos kategorijomis. Literatūros mokslo objektas, jų nuomone, turįs būti tų specifinių literatūrinės medžiagos ypatybių tyrinėjimas, kurios ją išskirtų iš istorijos, filosofijos, psichologijos ar sociologijos diskursų. Formalistų struktūrinės literatūros istorijos projektas iš esmės skiriasi nuo įvykių istorijos, nes analizuoja ne istorinių datų ar faktų seką, bet literatūros funkcionavimo sąlygas, raiškos būdų sąveikos ir transformacijos dėsningumus. Kūrinio evoliucinė vertė priklausanti nuo jo vietos sistemoje, pavyzdžiui, žanro. Ieškodami literatūros raidos savitumo, „diferencinių požymių“ formalistai redukavo literatūrą į literatūriškumą. Daugiausia dėmesio jie skyrė ypatingam kalbos vartojimui, jos poetinei, estetinei funkcijai, tačiau priekaištaujant formalistams dėl autoriaus, individualumo, socialinio konteksto nepaisymo ar istorinio laiko pakeitimo abstrakčia gryno judesio kategorija reikėtų prisiminti vieną iš kertinių jų tyrinėjimų prielaidų – teorinio modelio ir konkretaus fakto plotmių nesutapimą.

Analogiškos radiklios pastangos išgryninti literatūros studijų lauką deklaruojamos didelio atgarsio susilaukusiame Rolando Bartheso straipsnyje „Istorija ar literatūra?“ (1960). Straipsnyje formuluojama mintis apie būtinybę atskirti literatūrą kaip instituciją ir literatūrą kaip kūrybinę veiklą, kurią turėtų aiškinti kūrybos psichologija, ne literatūros istorija. Literatūros istorija įmanoma tik kaip sociologinė disciplina, tirianti praktikas ir institucijas (skaitytojų auditoriją, leidybą, premijas, auklėjimą ir t. t.), o ne individualius reiškinius (teks-

tus). Anot Bartheso, tradicinė pozityvistinė „universitetinė“ literatūros istorija paaukojanti literatūros kūrinį vardams, įtakoms, literatūrinėms mokykloms ar sąjūdžiams. Ji tariasi nustatanti ar atskleidžianti „faktus“, objektyviai aiškinanti kūrinio ar sąjūdžio genezę, atsiradimo priežastis ir šaltinius, esančius už literatūros, o iš tikrųjų ši perspektyva – antiistorinė, kadangi joje dominuoja analogijos principas, į tyrinėjimų akiratį patenka tik didieji rašytojai bei kanonizuoti jų kūriniai, kurie interpretuojami ir kaip priežastis ir kaip padarinys. Ignoruojama ne tik populiarioji, masinė literatūra, bet ir tekstas, rašymo būdų įvairovė, prarandama jų funkcinė prasmė. Pratešdamas svarstymus straipsnyje „Dvi kritikos“ (1963) Barthesas rašė, jog nors niekas negali kvestionuoti universitetinės literatūros kritikos deklaruojamos istorinio tikslumo būtinybės ir literatūros „aplinkybių“ nuodugnaus tyrimo vertės, tačiau šios vadinančios save istorinė kritikos atstovai nepaiso istoriškumo dar ir todėl, kad ignoruoja literatūros sampratos kintamumą, iš viso nekelia klausimo apie literatūros esmę, tardami, neva literatūra yra kažkas savaime suprantama. Iš tiesų, anot straipsnio autoriaus, „istorija mus moko, kad literatūra neturi belaikės esmės, kad neseniai atsiradęs terminas „literatūra“ slepia gana skirtingų formų, funkcijų, institutų, priežasčių, užmojų tapimo procesą: būtent istorikas ir privalo mums parodyti jų sąlygotumą, nes kitaip neišvengiamai negalėtų paaiškinti „faktų“ (Bartas 1991, 168). Etinis imperatyvas perkeliamas iš literatūros į kritikos sritį – istorikas *privalo* parodyti literatūros įvairovę, o kritikas *priverstas pripažinti*, kad literatūra yra toks objektas, kuris „išslysta jį analizuojant“ (Bartas 1991, 168), kadangi kalbinio pranešimo retorika (Bartheso terminologija, konotacija) pažeidžia, komplikuoja komunikaciją.

Ankstyvajame veikale „Nulinis rašymo laipsnis“ Barthesas parodė, kaip tam tikro raidos mo-

mento sinchroninis pjūvis atskleidžia heterogenišką to paties laikotarpio kūrinių įvairovę ir leidžia atskirti egzistuojančius vienas šalia kito klasikinį ir modernų rašymą. Romanas Jakobsonas „Lingvistikoje ir poetikoje“ formalistų ir Bartheso literatūrinės raidos koncepciją patikslino taip: „Sinchroninis aprašymas apima ne tik tam tikros nagrinėjamos epochos literatūros kūrinius, bet ir nagrinėjamu periodu gyvą ar atgavintą literatūrinės tradicijos dalį. <...> Sinchroninė poetika, kaip ir sinchroninė lingvistika, neturėtų būti painiojama su statika – reikėtų skirti konservatyvesnes ir novatoriškas kiekvienos epochos formas. <...> Taikant istorinį metodą, ir poetikoje, ir lingvistikoje reikia nagrinėti ne tik pokyčius, bet ir tęstinius, statiškus veiksnius. Visa apimanti istorinė poetika ar kalbos istorija – tai anstatas, kuriamas remiantis daugybe nuoseklių sinchroninių aprašymų“ (Jakobson 2004, 8–9). Savo ruožtu, vokiečių literatūrologas Hansas Robertas Jaussas programiniame veikale „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, aptardamas pozityvistinį, marksistinį ir formalistinį literatūros raidos teorinius modelius, pasiūlė sutaikyti literatūros istoriją ir visuotinę istoriją, istorinį pažinimą ir estetinį suvokimą įvedant literatūros suvokimo bei jos poveikio dimensiją, tiriant kūrinių perskaitymų istoriją. Jausso recepcijos teoriją, kurioje skaitytojas apibrėžiamas kaip „tolesnę istoriją kurianti energija“ (Jauss 2004, 211), struktūruoja *lūkesčių horizonto, estetinės distancijos, horizontų susiliejimo ir lūkesčių horizonto pasikeitimo* kategorijos, pasiskolintos iš vokiečių filosofinės fenomenologinės-hermeneutinės tradicijos ir permąstytos naujo teorinio projekto kontekste. Lūkesčių horizontas – tai egzistuojančių hipotezių visuma, būdinga tam tikros kartos skaitytojams. Lūkesčių horizonto sąvoka apima literatūrinės konvencijas (temines ar žanrines), santykį su literatūrine-istorine aplinka, priešsta-

ravimus tarp fikcijos ir tikrovės, poetinės ir praktinės kalbos funkcijos (Jauss 2004, 217). Šios intersubjektyvumo prielaidos gali būti sugriautos naujo kūrinio, kurio reikšmės suvokiamos ne iš karto, bet reikalauja ilgo supratimo proceso. Estetinės distancijos įsteigimas, pirminio kūrinio suvokimo palyginimas su vėlesniais jo perskaitymais konkrečiais istoriniais momentais, nepasitenkinant vien literatūros faktais, leidžia atskirti kūrinio laiką ir skaitytojo laiką, parodyti kanono formavimosi dinamiką, kritiškai įvertinti paveldėtus kanonus, sąmoningai kurti naujus ir, svarbiausia, suponuoja literatūros istorijos ir visuotinės istorijos specifinį santykį. Perėjimas nuo individualių prie kolektyvinių arba visuomeninių kūrinio, jo suvokimo ir poveikio aspektų įrašytas pačioje horizonto metaforoje. Literatūros istoriko pozicija tampa literatūrinės raidos atskaitos tašku, bet ne tikslu, nes teigiama, jog suprasti kūrinį galima tik nustatant, kaip ilgainiui keičiasi jo supratimas.

Suvokimo estetikos požiūriu kūrinio ir skaitytojo sąveika aktualizuojama tiek pojūčių, tiek etikos srityje. Literatūros visuomeninė etinė funkcija pasireiškia sugebėjimu performuoti skaitytojo pasaulio suvokimą, pakeisti jo elgesį (Jauss 2004, 235). Kūrinio istorinis poveikis nusakomas klausimų ir atsakymų, problemų ir sprendimų realizavimo figūromis. Tokia literatūros etinės paskirties samprata nėra nauja. Aktualu buvo tai, kad Jaussas teiginį apie literatūros iššūkį moralinei refleksijai grindė savito, amžininkams netikėto kalbos vartojimo pavyzdžiais. *Ponios Bovari* atveju pritrenkianti meninės raiškos naujovė, turėjusi moralinių ir teisinių pasekmių, buvo beasmenės pasakojimo formos, nesuinteresuoto pasakotojo principo derinimas su įprastine „pakiliaja kalba“. Paulo de Mano nuomone, Jausso požiūriu, jungiančio poetiką, užsiimančia kalbinių faktorių analize, ir hermeneutiką, keliančią klausimą apie eks-

tralingvistinį kūrinio tiesos pobūdį, efektyvumą sąlygojo tai, kad „Literatūros istorijos kaip literatūros mokslo provokacijos“ autorius reflektuoja klausimą, kodėl neįmanoma suvokti praėities kūrinio, remiantis vien tik užfiksuotais įsitikinimais, konvencijomis ar lūkesčiais (de Man 1986, 56–57). Jaussas, orientuodamasis į Husserlio suvokimo fenomenologijos prielaidą, kad sąmonės egzistavimo sąlyga nėra pasiekiamą tai sąmonei sąmoningu būdu, suformulavo mintį, jog tam tikro periodo istorinė sąmonė niekada neegzistuoja kaip atvirai išsakytų ir užfiksuotų teiginių sąvadas. Kitaip tariant, meno kūrinio „lūkesčių horizontas“ niekada nėra objektyviai prieinamas nei autoriui, nei jo amžininkams, nei vėlesniems skaitytojams. Literatūros istorijos aprašymas virsta sudėtingu žinojimo ir nežinojimo žaismu, kuriame individuali patirtis susiduria su metodiniu, kolektyviniu suvokimu. Konkretus kūrinys savo kūrimo momentu išsiskiria vienatimumu (vienkartiškumu) egzistuojančių, pripažintų ideologijų fone, tačiau jo naujumas, individualumas iš karto nesuvokiamas. Kūrinio vertinimas yra nuoseklus jame glūdinčios prasmės potencialo atskleidimas.

Jausso siūlomas kūrinio visuomeninės etinės funkcijos apibrėžimas remiasi hermeneutiniam dialogui būdinga klausimo-atsakymo struktūra. De Manas hermeneutinio pokalbio situaciją papildė psichoanalitine, įvesdamas sąmoningų ir neįsąmonintų lūkesčių skirtį. Neįsąmoninti lūkesčiai visada yra kolektyviniai, todėl vyraujantys. Šių lūkesčių įprasminimas suvokime-dialoge daro individualų atsakymą neįmanomą. Klausimai ir atsakymai, supratimas ir nesupratimas įsteigia nesibaigiančius rėmus, kuriuose struktūros elementai tarsi įrėmina vienas kitą ir be galo vienas kitą generuoja, ir tie rėmai, artėjant prie jų, tolsta, kaip horizontas. Skaitymo mechanizmai funkcionuoja kaip istorijos mechanizmai. Pats skaitymas tampa istorijos ale-

gorija, o alegorijai būdinga temporalumo dimensija nukreipiama į prieš ją esantį simbolinį ženklą. Imanentinis istorijai vyksmas atkartojamas vėl ir vėl skaitant ankstesnius tekstus.

Paulis de Manas, komentuodamas Jausso suvokimo koncepciją, pasitelkia Walterio Benjamino straipsnį „Vertėjo užduotis“ ir pastebi, kad pagrindinės kliūtys, trukdančios suvokimui ir pačiai recepcijos teorijai, yra susijusios su kalba, o ne su reiškinių pasauliu, todėl suvokimo sąvoką galima papildyti (pakeisti) vertimo sąvoka, iškeliančia intralingvistinę, o ne intersubjektyvą veiklą. Nepakankamas dėmesys kalbiniam faktoriui nužymi, anot amerikiečių literatūrologo, Jausso metodologijos ribas (de Man 1986, 63). Šiuo požiūriu ypač iškalbingas „Literatūros istorijos kaip literatūros mokslo provokacijos“ finalas, nukreiptas prieš imanentinę literatūros evoliucijos sampratą, kuriame raginama literatūros istorijoje išvelgti momentus, kai kūriniai „laužė viešpatuojančios moralės tabu arba siūlė skaitytojui naujai išspręsti savo gyvenimo praktikos moralinę kazuistiką, o vėliau, visiems skaitytojams pritarus, sprendimą sankcionavo visuomenėje <... Literatūros istorija privalo „literatūros evoliucijos“ procese atskleisti tą tikrąją *visuomenę formuojančią* funkciją <...> – išlaisvinti žmogų iš jo gamtinių, religinių ir socialinių sąlygotumų“ (Jaus 2004, 242).

Citatoje atsiskleidžiantis meno funkcijų suvokimas primena Schillerio ir romantikų meno ugdančios ir laisvinančios galios teigimą. Tačiau literatūra ne tik ugdo mūsų sugebėjimą suvokti moralinių vertybių įvairovę, bet ir verčia pasirinkti. Pasirinkimo teisė daro kiekvieną skaitymą etinį ir atsakingą už pasekmes. Kiekvienas skaitymas gali būti perskaitytas kitų; kiekvienas kalbos aktas galioja tik kalbos sistemoje. Dekonstrukcija, kurioje skaitymo etika susijusi su galios kritika, etiškai motyvuotą skaitančiojo

įsipareigojimą apibūdina neiškaitymo alegorija, kurios implikuojamas laiko intervalas skatina pripažinti skaitomo teksto savarankiškumą. Pripažinus teksto kitoniškumą, užklausiama bandymai redukuoti tekstą į bet kokią dogmą, vieną prasmę, parodant kiekvieno totalizacijos ar centralizacijos akto, absoliuto siekio paradoksalų dvilypumą, taip pat abejojant, kad grožis, pažinimas, moralė ir politika gali kada nors sudaryti neskaidomą vienį. Neįmanoma skaitymo-vertimo užduotis daro skaitytoją etiniu subjektu. Jis prisipažįsta, jog nesugeba nepriekaištingai perskaityti teksto, bet skaito, todėl vadinamas „įkvėptu“, „entuziastingu“ arba „nejaukiu“ (uncanny) skaitytoju, kuriam labiau tinka posakis „žodžiai žeidžia“, o ne „žodžiai gydo“ (plg. Geoffrey'o Hartmano straipsnio pavadinimą „Žodžiai ir žaizdos“).

Svarstymai apie literatūros istorijos ir teorijos etiką suveda į akistatą su teoriškai neišsprendžiamomis, bet praktiškai neišvengiamomis problemomis. Mąstymo aporijos atsiveria susitikimo su Kitu akimirka. Viena iš priemonių, kuriomis siekiama neutralizuoti katastrofišką dialogo pobūdį humanitarinių mokslų diskurse, tampa trečiojo figūra. Jausso straipsnyje skaitytojas atsiduria nepašvęstojo į reikalus trečiojo padėtyje naujos meno realybės akivaizdoje (Jausas iliustruoja šį reiškinį *Ponios Bovari* ir *Nouveau roman* pavyzdžiais), kai jis pats turi rasti klausimus, atskleisiančius modernaus kūrinio teikiamus sprendimus.

Emmanuelio Levino veikaluose, postuluojančiuose fenomenologiškai suvokiamos etikos pirmenybę ir rezervuotą laikyseną estetikumo atžvilgiu, trečiojo figūra artikuliuojama kaip teisės ir moralės įstatymai, įsiterpiančios į Aš ir Tu dialogą ir atšaukiantys dialogo dalyvių artumą, nepakeičiamumą ir nepakartojamumą. Etinis Aš laikomas visuomeninio politinio Mes dalimi. Jis visada atsakingas už/prieš kitą. Eti-

nio subjekto atsakomybė realizuojama pasirinkimo įvykio vienatimumu. Kita vertus, totalumo kritika ir jos raiškos (ištaros) problema skatino atsigręžti į poetinę kalbą. Levino samprotavimai apie poeziją prieštaringi: poezijoje esą galima išžvelgti transcendentalumo epifaniją, tačiau šis ypatingas įvykis mene turįs tendenciją virsti kultūros produktu ar paminklu – būti parduotas, vartojamas, pageidaujamas, liaupsinamas, tausojamas ar sustingdomas vaizdinyje, struktūroje, pavidale (Levinas 1988, 30, 52). Etinė ištara negalinti būti gražių žodžių ar giesmių dovana. Nepaisant galimų estetiškumo konotacijų, etinis sakymas, teigia filosofas, neįmanomas be subjekto atsakomybės ir budrumo, nes potencialios estetinės konotacijos nesunkiai įstumia kalbinį pranešimą į prasmių chaosą ir nepaklūstantį kalbai juoką. Etinis literatūros kūrinio kreipinys, įsiliedamas į literatūros sistemą, nustelbiamas trečiojo – to, kas jau pasakyta. Būdingas menui estetiškas etikos sukeistinis, Levino nuomone, nusipelno kritikos.

Literatūros teorijoje Levino dialogo etikos sampratą primena Jurijaus Lotmano kultūrinės atminties koncepcija. Lotmanas pabrėžė, jog kultūrinė atmintis nėra paveldima, ji turi būti kuriamą, saugomą, perteikiama kitiems. Kaip žinome, mokslininkas šią funkciją priskyrė tekstui. Kita vertus, postmodernistinėse literatūros teorijose apmąstant trečiojo figūrą prisimenamas ne tik Levinas, reikalaujantis autentiško pagarbaus santykio su kitu ir suprantantis poetinį filosofinio kalbėjimo potencialą kaip pranašavimą, bet ir Freudas, jo garsioji studija „Šamojis ir jo santykis su nesąmone“, kurioje trečiasis stebi kitų dviejų ginčą ir juokiasi. Sekant perkėlimo ir uždelstumo dėsniais, poststruktūralistiniuose teoriniuose diskursuose, besivadovaujančiuose principu „skirti, bet neskirstyti“, trečiasis virsta ironijos tropu ir suskyla į empirinį, neautentišką Aš ir kalbinį Aš, teigiantį savo neautentiškumą.

Diskusijos apie literatūros istoriją kaip žanrą susijusios su permainomis istoriografijoje. Klasikinė šių permainų išraiška yra tapusi Haydeno White'o „Metaistorija“ (1973), kurią pats autorius priskyrė struktūralistiniam Vakarų humanitarinės minties raidos etapui. Knygos pradžioje ir pabaigoje pabrėžiama būtinybė atsisakyti ironijos, suvokus, jog ji tėra viena iš keleto istorijos perspektyvų, kadangi iš ironiško nusiteikimo atsirandą skepticizmas ir pesimizmas, tačiau apie pačią knygą sakoma, jog ji parašyta „su tam tikra ironija“. Ironija, nors ir būdama nelaikine struktūra (ji redukuoja laiką į akimirką) įgyja istoriškumo dimensiją, nes sugeba reflektuoti save ir istorinę patirtį kaip neautentišką. Analizuodamas XIX a. istoriografinius tekstus White'as suformuluoja mintį, kad istorijos supratimas priklauso nuo jos pasakojimo būdų. Iš besivaržančių filosofinės, poetinės ir mokslinės interpretavimo strategijų jis pasirenka poetinę, kalbinę ir siekia parodyti ypatingą kūrybiškumo ir vaizduotės vaidmenį istoriko darbe, kuris prasideda, anot mokslininko, giliajame sąmonės lygmenyje vaizdinių pagalba įsteigus (prefigures) istorinį lauką. Istorinis diskursas daromas literatūrinio diskurso įtakos sfera, išskiriant du istorinės sąmonės „kalbinio protokolo“ arba istorinio naratyvo aspektus: siužeto suteikimą ir tropų teoriją. Siužeto suteikimo (emplotment) sąvoką, susijusią su mąstymu, istoriko minties trajektorija, o ne su istorinių faktų sintagmatika, struktūruoja keturios archetipinės herojinio romano, tragedijos, komedijos ir satyros formos, perimtos iš Northropo Frye'aus „Kritikos anatomijos“. Vaizdavimo būdai arba aiškinimo strategijos aptariamoms pasitelkus metaforą, metonimiją, sinekdochą ir ironiją. Taigi istorija kaip galimas analizės objektas steigiama ir aiškinama bei argumentuojama tropologiniu kalbiniu aktu, naratyvas tampa pažinimo, mąstymo forma, o naratyvinis supratimas –

atsaku į laiko aporijas ir jų įveikimo būdu. Etnis istorinio veikalo aspektas, White'o manymu, artikuluojamas ideologinės potekstės, kurioje gali dominuoti anarchistinė, konservatyvi, radikali ir liberali taktikos. Ideologinė potekstė taip sujungianti estetiką (siužeto įsteigimą) ir mąstymą (argumentus), kad iš „grynai aprašomųjų ar analitinių teiginių išvedami grindžiamieji teiginiai“ (White 2003, 33). Apibendrintai sakant, posakis „idėjos valdo pasaulį“ koreguojamas posakiu „kalba valdo pasaulį“. Kalba objektyvina, suvisuomenina subjektyvų suvokimą, tačiau diskurso ar naratyvo struktūra pati savaime nėra diskurso ar naratyvo objekto dalis.

„Metaistorija“ savotiškai įteisino istoriografinio diskurso suskaidymą į daugybę istorijų, parašytų iš skirtingų perspektyvų. Literatūros istorijos diskurse vieningos istorijos skilimas reiškė tradicinio nacionalinės literatūros istorijos modelio kvestionavimą. Šis modelis rėmėsi iš romantizmo paveldėta istorijos kaip nenutrūkstamo organinio vyksmo samprata ir implikavo neišvengiamo tautos ir literatūros progreso paralelę – tauta pasiekia politinę apoteozę, sukurdamą valstybę, tampa nacija, o literatūra bręsta, nuolat tobulėja ir skatina valstybingumo radimąsi (Hutcheon 2002, 5-7). Romantikų istorinės minties tradicijoje literatūra laikoma tautinio tapatumo sukūrimo ir išsaugojimo instrumentu, o jos istorija organinės teleologinės nuostatos dėka prisideda prie nacionalumo simbolikos, suteikiančios tautos istorijai gamtos dėsnio statusą, puoselėjimo.

Nepaisant vis stiprėjančios kritikos tradicinis nacionalinės literatūros istorijos modelis išlieka dominuojantis iki šiol. Aktualus tebėra ir White'o tvirtinimas, jog mes neturime jokių neginčijamų teorinių pagrindų teikti pirmenybę vienai ar kitai istorijos sampratai, todėl turime grįžti prie moralinių ar estetinių priežasčių, kad pasirinktume vieną kaip tinkamesnę. Tra-

dicinio modelio, kurio gyvybingumas kyla iš pastangų surasti istorijos kaip vyksmo ir kaip pasakojimo apie tą vyksmą prasmę, struktūra nesunkiai atpažįstama ir Birutės Masionienės knygoje *Baltijos tautos*. Tautiškumo dimensija keliama pirmon vieton pagrindinių knygos dalių pavadinimuose: „Latviai“, „Estai“, „Suomiai“, „Skandinavai“, tačiau nacionalinio kultūros istorijos modelio uždaramas griauamas *Baltijos tautos* smelkiančios komparatyvistinės, multikultūrinės orientacijos. Pažvelgus į Masionienės mokslinių darbų sąrašą nesunku įsitikinti, kad pagrindinis dėmesys buvo skiriamas literatūrų sąveikų, vertimo problemų tyrinėjimams. Tai monografija „Levas Tolstojus ir Lietuva“ (1978), straipsnių rinkiniai „Literatūrinių ryšių pėdsakais“ (1982), „Su savąja tauta. Pabaltijo ir Rytinių slavų tautų literatūra“ (1990), „Iš Kalevo šalies. Estų literatūros puslapiai“ (1990) ir kt. Šių rašinių vertė sietina pirmiausia su jų švietėjišku profiliu, gausia, kruopščiai rinkta faktografinė medžiaga, sudarančia prielaidas savos ir svetimos kultūros tolesniems tyrinėjimams. Visos *Baltijos tautų* dalys baigiamos glaustomis kūriniių lietuviška tematika apžvalgomis. Jose minimi svarbiausi, pirmieji vertimai, taip pat menininkai, diplomatai, istorikai, tarpininkavę užmezgant kultūrų dialogą. Knygoje spausdinami ir lietuvių rašytojų atsiliepimai apie kaimyninių tautų tradicijas.

Apie nuostatą pažinti kitą kultūrą remiantis savo paties kultūra byloja jau aptariamoms knygos *Įvadas*, kuriame „aš“ forma nepastebimai virsta daugiskaitos „mes“. Perėjimas artikuluojamas simbolinės patirties įvaizdžiais įvado skyrelių pavadinimuose, kūrybingai jungiančiuose gamtos ir kultūros pasaulius. Skyreliai pavadinti: „Mūsų jūra“, „Mūsų žemė“, „Mūsų ūkis“, „Mūsų tikėjimas“, „Mūsų kalbos“, „Kelionė iš Vilniaus į Taliną“, „Vaikystės pasaulis – visiems vienas“. Istorija suprantama kaip vyksmas, ke-

lionė, sankcionuojantis dialogą amžinas sugrįžimas prie universalių vertybių.

Moderniai istorijai kaip pasakojimui būdinga dviguba perspektyva arba dviguba referencija *Baltijos tautos* pasireiškia duomenų apie istorijos įvykius gausos ir tarytum skaitytojo akivaizdoje kuriamo gyvo, emocinio interpretavimo būdo jungtimi. Kiekvienoje knygos dalyje, skirtoje latvių, estų, suomių, skandinavų kultūroms, pateikiama svarbesnės faktologijos sancaupa. Didžiųjų menininkų gyvenimo ir kūrybinės veiklos aprašas, taip pat svarbiausi jų krašto istorijos įvykiai konstruojami kaip informaciškai talpus kalendorius, remiantis kronikos žanro principais. Literatūrologinis sąmoningumas (turėtume prisiminti, kad B. Masionienė dėstė ne tik įvairius literatūros istorijos kursus, bet ir literatūros mokslo įvadą) nedemonstruojamas, jis tiesiog įaudžiamas į pasakojimą. Garsioji Aristotelio „Poetikos“ formuluotė apie istorijos ir poezijos, gyvenimo ir kūrybos proceso skirtumą, lengvai pakeista, įveda į vaikystės temos literatūroje apmąstymus: „Realiai buvusi vaikystė, (...) paklusdama menininko vaizduotės įnoriams, esti daugiau nei anos vaikystės aprašymas, žodinė fotografija; ji – meno kūrinys; realusis „aš“ ir pramanytas personažas papildo vienas kitą; jie panašūs ir labai skiriasi. Tai teisybės (būto, išgyvento) ir meno sukurto prasiimanymo (to, ko nebuvo, bet kas galėtų būti arba galėjo atsitikti) pasisveikinimas“ (Masionienė 1996, 54). „Poetikoje“ randama gyvenimo kaip ėjimo iš nežinojimo į žinojimą, iš laimės į nelaimę, pakeliui sutinkant draugus ir priešus, metafora atveria latvių rašytojo kūrinysje keliamų klausimų apie žinojimo pradžią ir žmogiškumo ribas gelmes (ten pat, 55).

Ne mažiau svarbi knygos intencijoms ir pobūdžiui suprasti yra jos paantraštė *Kultūros istorijos metmenys*, nurodanti, jog literatūra tėra tik vienas iš aptariamų kultūros diskursų. Į istoriją

šalia grožinės literatūros patenka tautosakos, muzikos, dailės, filosofijos tekstai. Diskursų gausa ir įvairovė aktualizuoja jų atrankos, išdėstymo ir interpretavimo problemą. B. Masionienė, atsidurdama faktus, vadovaujasi dviem kriterijais: faktų atranka, jų vertinimas nėra vien tik savarankiško pasirinkimo reikalas, bet priklauso ir nuo tradicijos, susiformavusio kanono, kita vertus, neįmanoma mąstyti apie praeitį, užmiršus jos reikšmę dabarčiai, konkrečiam adresatui. Kiekvienos knygos dalies struktūrą sudaro chronologinė dominantė, kultūrinio sąjūdžio, kurio atstovai aktyviai reiškėsi kaip visuomeninio tautinio atgimimo proceso dalyviai, aprašymas ir vienos ar keleto iškilų pasaulinio garso asmenybių veiklos charakteristika. Anot autorės, „tauta, turinti bent vieną ryškią kūrybinę individualybę, gebančią veikti kitos tautos dvasia, jau gali sėkmingai integruotis į pasaulio kultūrą, tarsi įgijusi vedlį arba raktą, atrakinantį daugybę durų“ (Masionienė 1996, 159). Lietuvių kultūroje tokia individualybė laikomas Čiurlionis, latvių – Janis Rainis, estų – Antonas Tammsaare, suomių – kompozitorius Janas Sibelijus, gal net nustelbiantis Nobelio premijos laureatą rašytoją Fransą Silanpää, norvegų – kompozitorius Edvardas Griegas, dailininkas Edvardas Munchas ir rašytojas Henrikas Ibsenas, keliautojai Fridtjofas Nansenas ir Roldas Amundsenas, danų – pasakų kūrėjas Hansas Kristianas Andersen.

Latvių, estų, suomių literatūros istorijos apžvalgose, aptariant herojinius epus bei kitus tautinio atgimimo ideologiją skelbiančius kūrinius, jų atsiradimo aplinkybes, atskleidžiama multikultūrinė nacionalinės kultūros radimosi perspektyva. Parodoma, kaip tautinio identiteto formavimasis gali būti skatinamas, viena vertus, dvikalbystės, kitų tautų atstovų tiesioginio dalyvavimo (pavyzdžiui, ženklus vokiečių kultūrininkų indėlis estų ir latvių literatūrose), antra

vertus, polemikų su jais, leidžiančių atskirti gimtąją kalbą kuriamą tekstą nuo teksto, rašomo svetima kalba. Tapatybės ir laisvės problema akcentuojama knygoje minimų modernistinių kultūrinių sąjūdžių – ekspresionizmo, neoromantizmo, simbolizmo charakteristikose.

Kultūros istorijos etika *Baltijos tautose* neretai tampa pasakojimo motyvu, moralinius ir filosofinius apmąstymus skatinančiu intarpu. Pavyzdžiui, knygos įvade krikščionybės diegimas siejamas su žodžio ir darbo, teorijos ir praktikos prieštaros, žmogaus prigimties ir civilizacijos problemomis. Naujajame tikėjime pabrėžiama įtampa tarp įsiklausymo į gamtą, savo prigimtį ir individualaus dorovinio tobulėjimo paskatų (Masionienė 1996, 27–28). Latvių liaudies dainų etiniame kodekse išskiriamas polinkis „nesutirštinti nei gėrio, nei blogio spalvų, laikytis darnos“. Pagarbius santykius su tėvais implikuoja iš liuteronų maldyno cituojama *Sūnaus arba dukters malda*. Dažno kūrinio analizėje tiesos ir teisingumo idėja yra tokia pat svarbi, kaip pamatinė gyvenimo ir mirties opozicija. Knygos *Prieduose*, savotiškame epilogе, spausdinama šalių valstybingumo simbolika – himnai, herbai, vėliavos – paryškina pilietinio ug-

dymo nuostatą. Praeities sudabartinimas, sąsajos su šios dienos aktualijomis akivaizdžios kiekvienoje dalyje formuluojamuose klausimuose-kreipiniuose į skaitytoją, siūlančiuose palyginti, atsiminti, kurti (pvz. parašyti pasaką).

Pažvelgus į Birutės Masionienės knygoje apėriamos medžiagos chronologinius rėmus, nesunku pamatyti, kad dėmesio centre yra XIX–XX a. pirmosios pusės įvykiai. Pati autorė prisipažįsta, kad mes vis dar menkai pažįstame šiuolaikinę Skandinavijos literatūrą. Tą patį galėtume pasakyti ir apie estų ar latvių šiuolaikinės literatūros išmanymą. Būtų galima pasigęsti ir nepaminėtų autorių, kūrinių ar išsamesnės analizės. Tačiau turėtume sutikti, kad *Baltijos tautų* neginčytina vertė yra nedogminis mąstymas ir intensyvus individualus patyrimas, paverčiantis vidinį išgyvenimą ir mintį egzistencine kokybe. Prancūzų literatūrologas Antoine'as Compagnonas savo knygoje „Teorijos demonas“, prognozuodamas literatūros istorijos diskurso ateitį, rašė, jog literatūros istorija turėtų domėtis skirtingoms chronologinėms sekoms priklausančių tekstų ir diskursų išdėstymu ir palyginimu bei nuolat tikrinti iš tradicijos paveldėtą kanoną.

LITERATŪRA

Bartas 1991 – Bartas R., *Teksto malonumas*, Vilnius, 1991.

Daujotyte 1998 – Daujotyte-Pakerienė V., Dėl profesorės Birutės Baltrušaitytės-Masionienės pristatymo Baltijos Asamblėjos premijai (rankraštis, 1997).

Früchtl 1998 – Früchtl J. „Getrennt-vereint. Zum Verhältnis zwischen Ästhetik und Ethik bei Immanuel Kant“, Greiner B., Moog-Grünwald M. (Hg.), *Etho-Poetik. Ethik und Ästhetik im Dialog: Erwartungen, Forderungen, Abgrenzungen*, Bonn, 1998.

Hutcheon 2002 – Hutcheon L., „Rethinking the National Model“, *Rethinking Literary History*, Oxford and New York, 2002.

Jakobson 2004 – Jakobson R., „Lingvistika ir poetika“, *Baltos lankos*, 2004 Nr. 18/19 (iš anglų kalbos vertė B. Abraitienė ir D. Kaladinskienė).

Jauss 2004 – Jauss H. R., „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, *Senoji Lietuvos literatūra. 17 knyga: Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, Vilnius, 2004 (iš vokiečių kalbos vertė L. Citavičiūtė).

Jurgutienė, Narbutas 2005 – Jurgutienė A., Narbutas S., „Pratarmė“, *Senoji Lietuvos literatūra. 18 knyga: Istorijos rašymo horizontai*, Vilnius, 2005.

Levinas 1998 – Levinas E., *Eigennamen – Meditationen über Sprache und Literatur*, München, 1988.

De Man 1986 – De Man P., *The Resistance to Theory*, Minneapolis, 1986.

Pivoras 1996 – Pivoras S., „Recenzija“, *Naujasis židinys*, 1996, Nr. 9.

Schiller 1999 – Schiller F., *Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*, Vilnius, 1999 (iš vokiečių kalbos vertė A. Gailius).

Sprindytė, Jakonytė 2005 – Sprindytė J., Jakonytė L., „Writing Literary History: An Overview of Debates“,

Senoji Lietuvos literatūra. 18 knyga: Istorijos rašymo horizontai, Vilnius, 2005.

White 2003 – White H., *Metaistorija*, Vilnius, 2003 (iš anglų kalbos vertė H. Beresnevičiūtė-Nosalova ir G. Lidžiuvienė).

Žentelytė 1996 – Žentelytė A., „Pratarmė“, Birutė Masionienė, *Baltijos tautos: Kultūros istorijos metmenys*, Vilnius, 1996.

ЭТИКА ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ

Бируте Мерзвинскайте

Резюме

Статья задумана как продолжение дискуссий о способах переосмысления истории литературы и возможных моделях ее воплощения. В процессе создания любой истории литературы возникает проблема отбора авторов и произведений, подразумевающая элементарную оценку хорошо/плохо. При этом оцениваются не только объект исследования, но и сами принципы отбора, способы описания материала. В статье проводится мысль, что преобладание этического или эстетического начал и характер вкладываемого в них содержания в истории литературы зависят от концепции литературы. Пониманию литературы как выражения нравственных ценностей и исключительных моментов национального прошлого соответствует созданная в эпоху романтизма модель национальной

истории литературы. Данная модель подвергается критике с разных сторон. Представители имманентного понимания литературы трансформируют онтологическую парадигму в лингвистическую, стирая грани между текстом и контекстом и заменяя традиционную модель истории литературы историей приемов. В рецептивной теории акцентируется история чтения. Новый историзм склонен рассматривать историю как чередование случайных совпадений, текст – как часть социальной практики, способствующей самоопределению общества. Книга Бируте Масенене *Прибалтийские народы. Проект истории культуры* (1996) свидетельствует о возможности сочетания противоположных концепций на основе принципов дополнительности и недогматического мышления.

Получено: 2005, сентябрь

Принято: 2005, октябрь

Адрес автора:

Вильнюсский университет
Кафедра Истории и теории литературы
ул. Университето 5
01513 Вильнюс
E mail: birute.merzviniskyte@flf.vu.lt